

Надія ЛИХОЛОБ

КРУГЛИЙ СТІЛ

“ПОВЕРНЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В УКРАЇНУ”

Останнім часом проблема повернення культурних цінностей в Україну, і зокрема документальної спадщини, її вивчення та залучення до наукового обігу набула особливої актуальності. Окремі архівні та мистецькі колекції, створені діячами української еміграції в різні періоди, повертаються сьогодні в Україну – в оригіналах, копіях, публікаціях, але повільніше, ніж цього хотілося б. Уповільнення цих темпів пов'язано не тільки з недосконалістю законодавчої бази, але й з втраченою вотуму довіри української діаспори до України та зміною поколінь в українській діаспорі, що загрожує збереженню цінних архівних документів. Перед українським суспільством постало завдання організації інтелектуального доступу до комплексу джерел з української історії, які зберігаються в зарубіжних архівних центрах та інших установах.

Розв'язанню цих завдань та виробленню конструктивних рішень щодо вдосконалення механізмів повернення культурних цінностей, у тому числі й архівних, в Україну та внесення змін до Закону України “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей” № 1068-XIV від 21 вересня 1999 р. було присвячено круглий стіл “Повернення культурних цінностей в Україну”, що відбувся 11 лютого 2009 р. у приміщенні Дипломатичної академії України.

Організаторами заходу виступили Комітет Верховної Ради України з питань культури і духовності, Міністерство закордонних справ України, Міністерство культури і туризму України, Державний комітет архівів України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Центральний державний архів зарубіжної україніки.

На урочистому відкритті виступили ректор Дипломатичної академії України при МЗС України проф. Б. І. Гуменюк, голова Комітету з питань культури і духовності В. О. Яворівський, голова Ради з питань етнопонаціональної політики при Президентові України, экс-Міністр закордонних справ України Г. Й. Удовенко, экс-Міністр закордонних справ України А. М. Зленко, заступник Міністра культури і туризму України М. М. Яковина, перший голова Комітету з питань культури і духовності Верховної Ради України О. К. Федорук, заступник Голови Державного комітету архівів України К. Є. Новохатський, які відзначили складність та значущість проблеми повернення культурних цінностей в Україну та вказали на важливість проведення круглого столу у Дипломатичній академії України в контексті необхідності виховання

нового покоління українських дипломатів та формування їх патріотичного світогляду.

У рамках круглого столу “Повернення культурних цінностей в Україну” відбулося кілька акцій, зокрема презентація Центрального державного архіву зарубіжної україніки та виставки про перші документальні надходження до нього. Презентація цієї виставки стала можливою насамперед завдяки сприянню Міністерства закордонних справ України та його Генерального консульства України в Пряшеві (Словаччина), яке у квітні 2008 р. передало на зберігання до ЦДАЗУ приватну колекцію документів із Словаччини. Вона висвітлює громадсько-політичну та освітянську діяльність українських емігрантських організацій, театральне та літературне життя українських емігрантів у Чехословаччині у міжвоєнний та воєнний період. Серед матеріалів, представлених у експозиції – окремі документи з життя Української господарської академії в м. Подебради (ЧСР) у 1922–1935 рр.; документи, присвячені трагічній загибелі 25 травня 1926р. Симона Петлюри; документальні та фотоматеріали із таборового життя інтернованих українських військовополонених; часописи дитячих притулків у м. Подебради та інших містах Чехословаччини; сатиричні журнали української еміграції, що видавалися у Відні, Львові, Празі у 20–30-ті роки ХХ ст.; листи та рукописи актора Миколи Садовського; твори відомого поета О. Олеся з автографом; оригінали поштової листівки О. Кобилянської та її фото у колі близьких людей та ін. Ці та багато інших документів, дають можливість розкрити невідомі для сучасників сторінки життя українців на вигнанні.

Великий інтерес викликали також і експозиції виставок “Історія повернення фотодокументів до Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. Пшеничного” та “Живопис Володимира Винниченка”, де уперше був представлений мистецький спадок Володимира Винниченка, переданий Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України із сховищ Бахметевського архіву (США).

Питанням правового та організаційного забезпечення повернення в Україну культурних цінностей, актуальним проблемам повернення “еміграційної” архівної україніки, активізації участі дипломатичних та консульських представництв України у координації взаємодії архівних служб України з урядами європейських країн і українською діаспорою та іншим аспектам повернення культурних цінностей в Україну були присвячені доповіді М. М. Яковини, М. В. Скуратівського, Ю. Я. Кулініча, О. К. Федорука, С. І. Кота, С. А. Гальченка, В. Д. Боєчка, Н. О. Топішко, І. Б. Матяш, І. М. Ключковської, М. Г. Палієнко та ін.

На думку спеціалістів, всебічне та глибоке вивчення різних аспектів повернення в Україну культурної спадщини українського народу та якнайширше її залучення до суспільного і наукового обігу наразі

дуже актуальне. І не тільки з точки зору інформативності щодо життєвого шляху, діяльності та долі сотень тисяч українців у різних країнах світу, вивчення своєї історії. Воно є важливим для самоідентифікації української нації та духовного возз'єднання минулого і майбутнього України.

З основними напрямками державної політики у сфері повернення в Україну культурних цінностей учасників круглого столу ознайомив заступник Міністра культури і туризму України, М. М. Яковина, виокремивши чотири головних аспекти:

- повернення культурних цінностей, вивезених з України внаслідок Другої світової війни. З огляду на маршрути, якими під час і після війни переміщувалися культурні цінності, визначилися основні партнери України з пошуку: Республіка Польща, Російська Федерація і Федеративна Республіка Німеччина;
- опіка над культурними цінностями української діаспори;
- популяризація в українському суспільстві пам'яток українського походження, що перебувають за межами нашої держави на законних підставах;
- викрадені і незаконно вивезені у теперішній час раритети.

“Ми не можемо ні повернути назад хід історії, ні відтворити втрачену культурну спадщину, – наголосив М. М. Яковина, – однак ми повинні зробити зусилля для захисту того, що залишилося у нас, і зрозуміти, що кожна країна має право на повернення свого власного культурного надбання. Ми маємо усвідомити, що проблеми пошуку та повернення культурних цінностей не можуть бути вирішені зусиллями одного державного органу. У той же час, сама сутність цих проблем передбачає широке закордонне співробітництво за принципами міжнародно-правових норм та на засадах доброї волі. Таке співробітництво можливе на різних рівнях – двосторонніх, регіональних, багатосторонніх. Однак, тільки активна позиція України, відкритий та зрозумілий усім діалог з іншими державами може принести успіх у вирішенні цих складних питань”.

У своїй доповіді начальник управління з питань закордонного українства МЗС України В.Д.Боечко підкреслив, що саме співпраця МЗС України з архівними службами України із залученням української діаспори упродовж минулого року значною мірою відкрила можливість реалізувати низку окремих заходів щодо повернення культурних цінностей в Україну. Планомірна робота у цьому напрямку здійснювалася в рамках затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.04.08 №668-р. плану першочергових заходів щодо розвитку зв'язків з українцями, які проживають за межами України, із збереження, захисту та популяризації культурних надбань українства у світовому цивілізаційному просторі на 2008–2009 рр.

Документальна виставка із фондів ЦДАЗУ та ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного у приміщенні Дипломатичної академії України

Заступник начальника Держкомархіву України К. Є. Новохатський під час відкриття документальної виставки

Засідання круглого столу
“Повернення культурних цінностей в Україну”

Обговорення питання про створення
Національного реєстру “Архівна українка”

Виконання цього плану координує МЗС України. Ним передбачено проведення широкого кола заходів та реалізацію низки важливих проєктів у різних країнах світу (26 пунктів), у тому числі сприяння з боку закордонних дипломатичних установ у взаємодії з представниками закордонних українців Центральному державному архіву зарубіжної україніки в розшукуванні та передаванні в Україну документів і матеріалів, які відображають історію нашої держави, але в різні історичні періоди були вивезені за кордон чи створені за кордоном. Так, місцеві українці Словаччини через Генконсульство України в Пряшеві передали в дар Україні оригінальні експонати, документи та книжкові фонди з приватного архіву словацького колекціонера. Крім того, слід зазначити, що з допомогою українських громад до Державного комітету архівів України та Центрального державного архіву зарубіжної україніки передано видання українських емігрантських організацій, які друкувалися у ХХ ст. в різних країнах Європи та Америки.

Яскравими прикладами взаємодії МЗС України із закордонними українцями стало й відкриття музею “Українці в світі”, робота по реалізації проєкту “Всесвітній український некрополь”, створення робочої групи для опрацювання питання організації та забезпечення подальшого функціонування НТШЄ та збереження його архівного і книжкового фондів, розробка концепції створення комплексу “Задунайська січ”. На часі створення електронної бази даних про культурні та наукові надбання українців за кордоном, видання відповідної “Білої книги”.

Усі ці конкретні приклади, відзначив начальник УЗУ МЗС України В. Д. Боечко, “свідчать про розгортання прагматичної роботи архівів України, закордонних дипломатичних установ та українських громад з метою відшукування, збереження та повернення культурних і наукових цінностей в Україну, які були вивезені з її території у різні часи або були створені за кордоном”.

На тісну співпрацю із зарубіжними українськими громадами у поверненні культурних цінностей в Україну під час круглого столу наголосила і директор Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету “Львівська політехніка” Ірина Ключковська. З метою успішної реалізації заходів щодо повернення культурних цінностей в Україну вона запропонувала об'єднати зусилля державних та громадських структур, звернутися до Світового Конгресу Українців з проханням створити при Раді Культури СКУ комісію для розшуку та облікування культурних цінностей з метою виявлення важливих для нашої країни експонатів та створення реєстрів українських культурних цінностей у країнах перебування, які б увійшли до загальнодержавної електронної бази даних.

Вирішенню багатьох аспектів щодо забезпечення цілеспрямованого поповнення Національного архівного фонду України документами

архівної україніки сприятиме і реалізація проекту “Національний реєстр “Архівна україніка”, з концепцією якого учасників круглого столу ознайомила директор УНДІАСД проф. І. Б. Матяш. У концепції функціонування цього реєстру інститутом узагальнено історію розвитку поняття “архівна україніка”, вперше подано класифікацію документів, яка враховує всі аспекти функціонування “українських документів” в умовах інших країн. “Запорукою успіху в реалізації цього масштабного проекту, – зауважила І.Б.Матяш, – є взаємовигідна співпраця архівістів із зарубіжними колегами та співробітниками академічних інститутів, МЗС України та Міністерства культури і туризму України”.

У той же час, одного бажання держави повернути втрачені власні скарби замало, вважає керівник Центру досліджень проблем повернення та реституції культурних цінностей Інституту історії України НАНУ С. І. Кот. Він звернув увагу присутніх на актуальні питання правового та організаційного забезпечення повернення та реституції втрачених культурних цінностей, що стало невід’ємним елементом великої європейської та світової політики. При цьому однією із складних тем міждержавного діалогу, на думку С. І. Кота, “є питання долі культурних цінностей у випадку розпаду великих держав, розшук та реституція в Україну культурних цінностей, втрачених в роки Першої та Другої світових війн та в результаті їхніх наслідків, а також в умовах інших воєн та інтервенцій на території України, що мали місце у ХХ ст.” та низка інших аспектів. “На жаль, – вказав Сергій Кот, – повернення таких масштабних пам’яток до інших країн не було з користю використане для національних інтересів України. Особливо прикрим є те, що ці акти передач культурних цінностей не були використані як важелі, аби спонукати наших партнерів до зустрічних кроків і відповідних жестів у бік України.

Зокрема, Україна не отримала хоча б приблизно адекватних за масштабами конкретних комплексів культурних цінностей від Німеччини. Очевидно, що доля культурних цінностей, переміщених під час Другої світової війни, має стати предметом додаткового правового регулювання та концептуального осмислення з боку української держави”.

Зважаючи на ці та інші озвучені на круглому столі проблеми у сфері повернення культурних цінностей в Україну, учасники круглого столу запропонували конструктивні рішення щодо вдосконалення механізмів державної політики в ділянці повернення та реституції культурних цінностей, яка має бути переглянута відповідно до наявних реалій з визначенням її стратегічних пріоритетів.

У заході брали участь також представники Міністерства закордонних справ України, Міністерства культури і туризму України, Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через

державний кордон України Мінкультури і туризму України, Національної ради з питань культури і духовності при Президентові України, Національної академії наук України, Українського інституту національної пам'яті, Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету "Києво-Могилянська академія", Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою (м. Львів), викладачі та слухачі Дипломатичної академії України при МЗС України, керівники центральних державних архівів України, представники ЗМІ та творчої інтелігенції.

N. LYKHOLOB

Round table "The Restitution of Cultural Values to Ukraine"

Information on the Restitution of Cultural Values to Ukraine Problems round table, which took place in building of the Diplomatic Academy of Ukraine on February 11, 2009.